

Nr 1386

Av herr **Lundberg**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 108, angående riktlinjer för försäljning av krononybyggen i särskilda fall, m. m.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 108 angående riktlinjer för försäljning av krononybyggen i särskilda fall, m. m., föreslås att Kungl. Maj:t bemyndigas dels vid försäljning av krononybyggen i samband med avveckling av åborättsinstitutet avväga köpeskillingen med hänsyn till vad som i det särskilda fallet kan vara skäligt, dels godkänna avtal med Frösö köping om vederlagsfri överlåtelse till köpingen av två fastigheter, dels till kommun utan vederlag överlåta fast egendom, som kommun vederlagsfritt överlätit till staten för visst ändamål och som inte kommit att disponeras för detta.

Åborätten är en av de dispositions- eller nyttjanderätter till kronans jord som uppläts till enskilda nybyggare som fick denna dispositionsrätt knuten till den uppodlade mark de presterade och därjämte fick tillgodöra sig vissa nyttigheter i den kronan tillhöriga skogen. Äganderätten till åborätter, allmänningar, avvitringar, rekognitionsskogar, skatteköpshemman, älv- och sjöområden m. m. har varit regalrätter som kronan kunnat medge dispositions- eller nyttjanderätter till, och sålunda har staten vid åtskilliga tillfällen med s. k. nyttjanderätt eller en felaktigt bibringad äganderätt till enskilda upplåtit sådana rätter som staten tillfälligt eller på längre sikt icke ansett sig ha behov av. Vad upplåtelse med äganderätt angår, var denna likväl förbjuden enligt den föreskrift i II kapitlet konungabalken av konung Kristoffers landslag, »att Konungen icke hade rätt förminska kronans gods eller intäkter annan konung till förfång, vid äventyr att efterföljande konung ägde återtaga vad olagligen blivit kronan avhänt». (Se ex. vattenfallsutredningen 1903, Hj. Hammarskiöld m. fl. utredningar samt åborättskommitténs många utredningar.)

Att riksdagen t. ex. 1942 eller 1967 lämnat generella försäljningsbemyndiganden eller andra befogenheter till Kungl. Maj:t eller förvaltningsmyndighet eller tjänstemän kan inte inverka på urgamla rättsnormer eller grundlagens föreskrifter i regeringsformens 77 och 78 paragrafer, ty de är ändock brott mot gällande grundlag, som även återfinns i det för någon vecka sedan utdelade nytrycket av grundlagarna.

Om kronan eller ämbetsverk eller annan myndighet betalar till någon för köp av kronan redan tillhörig mark eller kronofastighet, kan detta icke för-

ändra att vi ännu har kvar en grundlag som skall följas till dess den är avskaffad. Det kan därför aldrig, om lag skall följas, ske försäljningar under full affärsrämsighet. Åbon kan, om han vill, enligt angivna grunder bo kvar på sin fastighet till dess han eller hon i laga ordning blir uppsagd. Då kan åbon möjligen kräva ersättning från staten för intrånget i nyttjandet. Men för att kunna säga upp nyttjanderättsavtalet med en åbo krävs från statens sida en nästan mer än stark motivering. Om åbofastigheten däremot lämnas, är staten skyldig att återta den, nyttja den själv eller lämna nyttjanderätter, krono- eller andra allmänningar, skogs- och andra markområden aldrig kunnat förändra kronans äganderätt till vattenområden och vattenrätter, krono-, eller andra allmänningar, skogs- och andra markområden m. m. Hur rekognitionsmarker, skatteköp, s. k. avvitringer m. m. kunnat nyttjas till spekulationsobjekt eller bibehållas är både rättsligt och samhällsmässigt en oförklarlig gåta.

Det bör påpekas att dessa åbofastigheter eller torp m. fl. ofta ligger inne i markområden som kronan äger men enskilda eller bolag lagt beslag på, på ett liknande sätt som om någon går in på en bank och lägger beslag på några miljoner, dock med den skillnaden att man i dag som regel utmäter ett straff och betecknar en sådan handling såsom brott — men i äldre tid betecknades det som rätt, eftersom de rika hade makt att göra det till rätt.

Det bör även påpekas att upplåtande av allmänningarnas mark- och skogsområden till åbor eller bruk och s. k. rekognitionsskogar icke fick kränka redan existerande rättigheter. I åborättskommitténs betänkande om rekognitionsskogar och under bruk skatteköpta hemman säger Carl W. U. Kuylenstierna (1916 s. 90) om bl. a. skogsrättigheterna m. m.: »Därjämte funnos emellertid rättigheter av annan art, vilka svårligen kunde självständigt utbrytas eller vilkas utbrytande vid avvitringer — utan samband med andra rättigheter — i varje fall aldrig avsetts i förordningarna. Dylika rättigheter voro rätt till mullbete för hemman, torp eller fäbodlagheter, rätt till fiske, slätter m. m.

I samtliga dessa fall kunde enligt ovannämnda princip allmänningens upplåtande som rekognitionsskog ej lända till inskränkning i de redan existerande rättigheterna. Denna regel har fått sig uttryck i instruktionerna för bergskollegium den 16 oktober 1723 och 22 juni 1773 § 12. Kollegium anbefalldes vid allmänningarnas upplåtande till bruk noga tillse, att de, som av ålder därstädes haft rättigheter av annat slag, skulle vid sitt nyttjande därav bibehållas. Om förbehåll skett i upplåtelsebrevet eller ej, har icke varit avgörande för rättigheternas bestånd. En huvudregel för praxis har nämligen varit den, att kronan ej kunde bortgiva eller försälja, vad den ej själv ägde.

I detta sammanhang bör erinras om de regler, som enligt 1734 års lag J.B.15 gällde i fråga om urminnes hävd å 'fast egendom eller rättighet'. Av det citerade uttrycket framgår, att urminnes hävd kunde åberopas beträff-

fande såväl äganderätt som andra rättigheter. Ordet rättighet åsyftar otvivelaktigt närmast servitutsrättigheter men kan säkerligen omfatta även sådana partiella nyttjanderätter, som ej tillkomma viss fastighet utan förekomma isolerade och äro av erverdlig natur.»

I »comiterades underdåniga betänkande af Rikets Styrelse-Verk 1823» konstateras (s. 34): »Rikets ekonomiska lagar, räknade sitt egentliga ursprung från tider, då grunderna för en klok Stats-hushållning voro mindre kända och utredda, hafva till större delen tillkommit under inflytelse af privilegier, uteslutande rättigheter, skråanda och de olika interessen hvilka skiftevis ägt öfverhanden. För att motverka en på större inflytelse och häfd grundad öfvervigt, har den ena Classen af Medborgare eller Näringsidkare måst söka Lagstiftningens eller Styrelsens mellankomst och skydd. Under det att den ena försvarat och utvidgat redan vunna fördelar, har den andra vetat förvärfva sig nya: Lagstiftaren, icke alltid nog upplyst att inse olägenheterna för det helas väl, eller tvungen af omständigheterna, att gifva vika för rådande interessen, har genom allmänna stadganden lemnat helgd åt enskiltas, under sken af allmänt väl, sökta fördelar.

På detta sätt hafva de vid Jord, Stånd, Corporationer och Personer fästade privilegier och friheter, samt stridiga intressen emellan olika klasser af Rikets innevånare tillkommit och blivit befästade; men sedan Regeringssättet erhållit mera stadga och Lagstiftning och Styrelse blifvit mindre beroende af Corporationers interessen, så att åtgärder kunnat vidtagas, syftande på Statens allmänna väl, hafva dessa olikheter blifvit mer och mer jemnade, samt privilegier och friheter, såsom oförenliga med det Allmännas nytta, småningom minskade. Likväl kvarstår de ännu till en ganska betydlig del och motverka den ekonomiska Lagstiftningens inrättande efter allmänt rättvisa och allmänt nyttiga grundsatser, samt hindra i följd deraf, den större utvecklingen af Statens krafter och välstånd.»

Hur långt och vilka åtgärder som vidtagits på ägofördelningens och rättsutvecklingens område och vilken respekt för grundlag etc. som åstadkommits, finns det anledning att begrunda.

Bakom åborätt och avvitringsförfarande, som icke innebar ett överlåtande till annan av kronans egendom, låg en social och rättslig tragedi där svensk allmoge var egendoms- och rättslös. Dessa urgamla rättigheter och nya tillkommande nödfallsåtgärder som odlings- och nybyggarrättigheter innebar är ett uttryck för ett tidsskede där allmogen saknade nästan allt och där det gällde att om möjligt behålla livet.

I dag är läget annorlunda liksom livsbetingelserna i övrigt. Bostads-, fritids-, miljö-, trivsel-, hälso- och sjukvårdsfrågor m. m. har alltmer blifvit centralfrågor. Kronans stora mark- och vattenområden behöver i dag nyttjas och disponeras för problem och uppgifter som kronan, landsting, kommuner och samfälliga enheter har övertagit och skall lösa. Att kronans frigjorda tillgångar i fråga om disposition, nyttjande etc. nu måste överflyttas till sam-

hället borde vara självklart. Kronan bör exempelvis överflytta dispositionsrätten i detta avseende till landsting och kommuner och på så sätt vidga deras nyttjanderätt till såväl mark- och vatten- som andra tillgångar.

Med hänvisning till gällande grundlag, urminnes hävd samt till det jag bl. a. i motion 1970: 77 anfört hemställes,

att riksdagen måtte besluta att

1. avslå det som hemställts under punkt 1 i Kungl. Maj:ts proposition 1970:108 i vad det gäller att bemyndiga Kungl. Maj:t att i strid mot grundlagen försälja krononybyggen och andra kronan tillhöriga mark- och vattenområden.

2. bemyndiga Kungl. Maj:t att utan kostnad för kommunen godkänna en överenskommelse med Frösö köping att få disponera och nyttja markområden, i detta fall tomterna nr 6 och 7 i kvarteret Bastulägden i köpingen, till samhällsnyttiga ändamål, samt

3. bemyndiga Kungl. Maj:t att vederlagsfritt till kommunen överlåta egendom, som kommunen vederlagsfritt överlåtit till staten.

Stockholm den 21 april 1970

John Lundberg (s)